

Az éneklő nemzet

Tallinni beszélgetés Bereczki Urmasszal

Finnugor világkongresszusnak adott otthont idén augusztusban Észtország fővárosa, ahová az Európai Utas is ellátogatott. Az óváros egy frissen felújított épületében működik a tallinni Magyar Intézet. Igazgatója Bereczki Urmas – szokatlan név.

– Édesanyám észt, tőle kaptam az Urmas nevet. Édesapám magyar, ő annak idején a leningrádi egyetemen volt magyar lektor és aspiráns, és nyelvészként átjárt Észtországba, így ismerkedtek össze édesanyámmal, aki a tartui egyetemen tanított. Itt születtem Észtországban, Pärnu városában. Később aztán, két és fél éves voltam akkor, átköltöztünk Magyarországra, ott jártam iskolába, ott végeztem el az egyetemet. Esetemben tehát kettős identitásról lehetne beszélni. Itt, ebben az épületben, a Magyar Intézetben magyar vagyok, ha kimegyek az utcára, akkor észt vagyok. Ez a kétféle identitás, úgy

érezem, teljesen öszeegyeztethető, soha nem okozott számomra semmilyen problémát.

– *És nagyon is illik mostani posztjához. De hogyan alakult korábbi élete?*

– Eredetileg történésznek készültem, a pesti bölcsészkaron történelem-orosz és finn szakon végeztem, az egyetem befejezése után Finnországban, Svédországban gyűjtöttem anyagot a kisdoktorimhoz, később lehetőségem volt Olaszországban is tanulni. Közben elkezdtem kerámiával is foglalkozni, úgyhogy én bölcsész végzettségem mellett keramikus is vagyok. A feleségem pedig észt keramikusnő.

fotó: Iványi Balázs

– *Az új intézetet mikor avatták fel?*

– A tallinni magyar intézet új épületét 2004. január 30-án avatta fel Hiller István miniszter. A tallinni az egyik legújabb külföldi magyar intézet, 2001-ben alakult. Ha azonban elődjeit nézzük, sokkal hosszabb múltat tudhat maga mögött. 1923-ban jött létre a tartui magyar tudományos intézet, még a Klebelsberg-koncepció alapján, a berlini Magyar Intézet mintájára. 1941-ig folytatta tevékenységét, Észtország szovjet megszállása idején szűnt meg. Ezt követően több mint ötven évig nem volt magyar intézet Észtországban. 1992-ben, egy évvel Észtország függetlenné válása után a helsinki magyar kulturális és tudományos központ akkori igazgatója, Nyirkos István minisztériumi és nagykövetségi támogatással létrehozott itt egy magyar kulturális képviselőket, amely akkor az észt nyelvi intézet egyik emeleti szobájában kapott helyet. Aztán előbb egy kicsit nagyobb helyiségbe költözött, bővült a létszáma, majd 2001 októberétől vált teljesen önálló, független intézetté. Ekkor lettem az intézet igazgatója. Akkoriban Tallinnban még viszonylag emberek voltak az ingatlanárak, és többé-kevésbé a véletlen folytán sikerült találnunk itt egy olyan restaurálás alatt álló épületet, amely minden szempontból alkalmasnak tűnt arra, hogy a Magyar Intézet egy részét megvásároljon belőle. Úgy adódott, hogy egy itteni magyar ingatlanközvetítő baráti alapon szólt nekünk, hogy hallotta, székházat keresünk, és hogy van itt a városban egy megfelelőnek látszó ingatlan. Eljöttem, megnéztem, és az első pillanattól kezdve világos volt, hogy ennél jobbat nem találhatunk. Ez az épület tulajdonképpen része Észtország és Tallinn történetének. Középkori alapokra épült, a pincénk középkori, van benne egy XIV. századi kemencemaradványunk, vannak XVI–XVII. századi boltíves szobáink, a lépcsőnk is ebből az időből származik. Az épület, vagyis az egykori épület 1684-ben, a tallinni felsővárosi tűzvész idején leégett, 1798-ban emeltek a helyén új épületet klasszicista stílusban. Ezt restaurálták 2003-ban, és most itt vagyunk.

– *Hogyan működik az intézet, jelen tud-e lenni az észt főváros kulturális életében, vannak-e gyakorlati kapcsolatai az itteniekkel?*

– Kezdetől fogva az volt a koncepciónk, hogy ki kell lépünk a négy fal közül, úgyhogy rendezvényeink döntő többsége házon kívül zajlik. Kiállításainkat ismert kiállítótermekben, könyvtárakban, a nemzeti könyvtárban vagy a tartui egyetem könyvtárában tartjuk. A tallinni múcsarnokban is volt már kiállításunk. Részt veszünk az észtországi zenei életben is, a néhány nappal ezelőtt zárult kuressaarei nemzetközi kamarazenei fesztiválra például meghívtunk két fiatal magyar Fischer Annie-ösztöndíjas zenészt, koncertjüket most szomba-

ton az észt rádió is közvetíteni fogja. Az évenként tartott nagy nemzetközi folkfesztiválra rendszeresen meghívunk magyar együtteseket, tavaly például a Romanodrom együttes szerepelt nagy sikerrel, ez volt a fesztivál legnagyobb közönségsikere, több mint kétezer ember tapsolt nekik. Az észt televízió külön műsorban számolt be az intézetünkben rendezett Mikola Nándor-kiállításról. Ő egy Finnországban élő idős magyar festőművész, az egyetlen élő finn művész, akinek saját múzeuma van Finnországban.

Együttműködünk az észt–magyar társasággal és a helyi magyarok szervezetével. Ehhez tudni kell, hogy az ötvenes évektől kezdve több száz magyar települt ide, Észtországba. Akkoriban ugyanis a Kárpátalján nagyon nehéz volt továbbtanulni, Észtországban viszont sokkal könnyebben fölvtették őket az egyetemre, úgyhogy sokan jöttek a tartui egyetemre, ahol orvosi, bölcsész, állatorvosi vagy pedig valamilyen más szakon diplomát szereztek, ezt követően pedig vagy ide helyezték őket állásba, vagy beházasodtak és itt maradtak. Jelenleg úgy száz-százötven magyar él itt, akiknek van egy Munkácsy Mihály nevét viselő kulturális egyesülete. Természetesen együttműködünk a tallinni magyar nagykövet-

séggel, valamint a többi kulturális intézettel is. Nagyon jó a kapcsolatunk a finn intézettel, szoktak közös irodalmi rendezvényeink lenni, a franciákkal megbeszélünk egy közös kiállítást, valószínűleg egy fél éven belül a francia intézet itt fogja bemutatni azt a fotókiállítását, amely bemutatja a tíz újonnan csatlakozó Európai Unió tagállamot.

– *Odahaza viszonylag keveset tudunk Észtországról, történelméről, mindennapjairól. Milyen ma a tallinni élet? Mit jelentett az észteknek a Szovjetunióból való kiválás, hogyan élik meg ezt a változást?*

– Észtország 1991-ben vált ismét függetlenné, ez hatalmas katarzisélménnyel járt együtt, ami elviselhetővé tette az észtek számára azt a radikális sokkterápiát, amelyet az észti kormány a kezdettől fogva alkalmazott. Ez azt is jelentette, hogy vállalatok szűntek meg egyik napról a másikra. Jól emlékszem egy gyár munkásnőivel készült interjúra, jó tíz évvel ezelőtről: elmondták, hogy hát most az erdőbe járnak, gombát szednek, mert valamiből meg kell élni. De az emberek, legalábbis az első évek lelkesedésében készek voltak mindezt vállalni, és ezért Észtország hihetetlenül gyorsan, néhány év alatt átállt a szovjet piacról a nyugati piacra, ugyanakkor az egész gazdaság is átstrukturálódott. Ebben nagy szerepet játszik persze az átmenő forgalom. Oroszország továbbra is itt van a keleti határ mögött, és az orosz kőolaj meg ki tudja milyen más termékek jelentős része Tallinnon keresztül megy Nyugatra.

Tallinn a Balti-tenger második legnagyobb kikötője, a lettországi Ventspils után, messze megelőzve Helsinkit, Stockholmot, Gdańskot és a többi jelentős Balti-tengeri kikötőt. Évi forgalma valami 40 millió tonna áru, összehasonlításképp: a rijekai kikötőnek, amely a magyar külkereskedelem szempontjából a legfontosabb, évi 3 millió tonna a forgalma. Az észti nemzeti jövedelem jelentős része, 10-20 százaléka ebből az átmenő kereskedelemről származik. További 10-15 százalékot tesz hozzá a turizmus. Észtország lakossága 1,4 millió, a tallinni kikötő forgalma 5-6 millió fő évente, ami 3 millió turistát jelent, mert hát a kikötőben jövet-menet megfordulnak az emberek. A turisták döntő többsége a skandináv országokból érkezik.

A kikötő és a tenger mindig nagyon fontos volt az észtek életében, a tenger inkább összekötötte Észtországot a külvilággal, mint elválasztotta. Ez így volt a viking kortól kezdve, az észtek ugyanis a vikingsel együtt portyáztak, néha együtt, néha egymással szemben. Állítólag az észtek égették fel a svédek egykori fővárosát, amelyet aztán ezért költöztettek át Stockholmba. A középkorban felvirágzott a kereskedelem, Tallinn Hanza-város volt, tehát már ekkor egy nagy nemzetközi szer-

vezetnek, a Hanza Szövetségnek volt a része, és ezáltal, valamint a XVI. századi német és dán hódítás révén Észtország a nyugati világhoz tartozott. 1940-ig egy jelentős német kisebbség élt itt, amely meghatározó szerepet játszott az ország történetében. Élt itt egy svéd kisebbség is, amely még a XIII. században került Észtországba: ők halászok voltak, és elsősorban a tengerparton és a szigeteken laktak. Az északi észti tengerpart a déli finn tengerparttal évszázadokon keresztül nagyon eleven kapcsolatban állt: tavasszal a finnek, halászok, parasztok átjöttek Észtországba, mindenkinek megvolt a maga családi ismerőse, és halat hoztak az észteknek, az észtek pedig cserébe ősszel gabonát vittek. Észtország kicsit délebbre van, kicsit jobbakk voltak a földek, és az évszázadok során kialakult egy ilyen csereforgalom. Ennek az évszázados kapcsolatnak vetett véget a szovjet megszállás. A halászfalvak kiürültek, az észti flotta egy része nyugaton maradt, a többi besorozódott a szovjet flottába. Sok várost lezártak, Paldiski a nyugati tengerparton az észtek elől is el volt zárva. Tallinn kikötőjét szögesdróttal választotta el a város központjától, ezért a tallinni polgármestereknek már több mint tíz éve az egyik legnagyobb gondja, hogy hogyan nyissák meg ismét a várost a tenger felé. De korábbi történelmének nyugati orientáltságánál fogva Észtország nagyon gyorsan átállt a nyugati értékrendre, és a szerencsés történelmi körülmények mellett ennek is köze van ahhoz, hogy 2004. április 3-án az ország csatlakozott a NATO-hoz, 2004 május 1-jén pedig – Magyarországgal együtt – az Európai Unióhoz.

– *Mint mondja, az észtek történelmileg a nyugati világhoz tartozónak vallják magukat. Hogyan fest ez a történelem közelebről?*

– Észtország a XIII. század elejéig nem jutott még el az önálló államalkotásig. Volt valami laza szövetség a különböző nemzetségek szállásterületei között, de önálló állam nem jött létre. A XIII. század elején a német lovagrend egyik kisebb helyi lovagrendje, a Kardtestvérek és a dán király elfoglalták Észtországot, így történt, hogy Észak-Észtország bő száz évig dán fennhatóság alá került. Ebből az időből származik Tallinn neve is, ami eredetileg azt jelentette, hogy dán vár. A dán uralom száz évig tartott, amikor a dán király belátta, hogy nem tudja megtartani ezt a területet, és Észak-Észtországot eladta a livóniai lovagrendnek. Ezzel egész Észtország egy lovagrendi államban egyesült, amely az 1580-as évekig maradt fenn. Ez a Német-római Császárságnak volt része, elvileg pápai fennhatóság alatt állt, amelyen belül voltak eléggé független püspökségek is, de a gyakorlatban Észtország Lettország északi részével együtt egy független lovagrendi állammá lett a része. Ennek sa-

ját parlamentje volt, amelyet a német származású felső nemesi réteg vezetett. Az egykori észti vezetőréteg beolvadt a németbe, teljesen elnémetesedett, ezért az észti a XIX. századig tulajdonképpen egységes paraszti nemzet volt, aki netán kiemelkedett innen, az nyelviileg beleolvadt a németbe. Ez egyaránt érvényes volt a nemességre és az értelmiségre is. A XVI. század végétől a XVIII. század elejéig Észtország Svédországhoz tartozott, azzal a kivétellel, hogy Dél-Észtországot Báthori István lengyel királyként elfoglalta. Az ő nevéhez fűződik a tartui jezsuita kollégium megalapítása, ami azért érdemel említést, mert ez volt az előzménye a Gusztáv Adolf svéd király által fél évszázaddal később, 1632-ben

Még egy érdekesség, hogy Tallinn megőrizte a dán királyok idején kapott városi jogokat, ami azt jelentette, hogy Észtország egy része, legalábbis Tallinn tulajdonképpen a nyugat-európai jogrendszernek volt a része, egészen az 1870-es évekig, tehát még az orosz birodalom idején is. Később, az első világháború végén, 1918-ban Németország megszállta Észtországot. Előtte rövid ideig orosz mintára itt is fönnállt egy tanácsköztársaság-féle, de amikor a német császári csapatok elfoglalták Észtországot, az észti kormány kihirdette az ország függetlenségét. Ez akkor vált valósággá, amikor a németek 1918 végén kivonultak, és megkezdődött az észti szabadságharc, amely 1920-ig tartott. Észtország nagyon rövid

alapított tartui egyetemnek. Az 1710-ig tartó svéd korszak emléke aztán utólag megszépült, és az észti parasztok a boldog régi szép svéd időkről beszéltek a gyerekeiknek. 1710-ben I. Péter cár foglalta el Tallinnt. Nem ostrommal vette be, hanem a lovagrenddel egy egyezményt írt alá, amelynek értelmében a német nemesség megőrizhette privilégiumait, valamint belső kulturális és egyházi-közigazgatási autonómiáját. Úgyhogy Észtország 1710-től 1917-ig ugyan Oroszország része volt, de változatlanul a német kultúrkörhöz tartozott. Ezt tanúsítja, hogy az 1802-ben újjraalapított tartui egyetem egészen az 1890-es évekig német nyelvű volt. Ez volt az orosz birodalom egyetlen német nyelvű egyeteme, amely folyamatosan közvetítette a nyugati eszméket és a nyugati tudományos eredményeket Oroszországba.

idő alatt százezres hadsereget állított, amely kétfrontos háborút vívott, egyrészt Szovjet-Oroszországgal, másrészt pedig a balti német hadsereg, a Landeswehr ellen, amely egy balti hercegséget szeretett volna létrehozni. Az észti függetlenségi harcot támogatta az angol flotta, Észtország Angliából kapott fegyvert, de a csapatokat a cári hadseregben szolgált észti tisztek vezették. Az észtek oldalán mintegy ötezer finn és több ezer svéd és dán önkéntes is harcolt. Ez a szabadságharc annyira eredményes volt, hogy még Lettországot, Rigát is az észti hadsereg szabadította föl, és eljutott egészen Szentpétervárig – akkor épp Petrográd volt a neve –, a finnekkel és Jugenyics csapataival együtt bekerítették a várost, és valószínűleg be is tudták volna venni, de az angolok leállították a hadjáratot.

Észtország a két világháború között független állam volt, 1934-ig demokratikus berendezkedésű, 1934 és 1938 között pedig, ha nem is kifejezetten diktatúra, de autoritárius rendszer állt fenn, amely érdekes módon egy jobboldali puccs megelőzéseképpen jött létre. Az észt szabadságharcosok szövetsége, mely rokonszenvezett a németországi eszmékkel, de azért fasisztának nem volt nevezhető, át akarta venni a hatalmat, amit az akkori észt elnök egy puccsal megelőzött. 1938-tól Észtország kezdett visszatérni a demokráciához, de 1939-ben még nem volt annyira demokratikus, hogy a szovjet ultimátumról a parlament döntsön. 1939. augusztus 23-án ugyanis, mint ismeretes, a német és a szovjet külügyi-

na a döntés, valószínűleg itt is elutasító válasz születik, mert sem a hadsereg, sem pedig a lakosság nem támogatta volna, hogy a Szovjetunió bevonuljon. Az egyéves szovjet megszállást aztán hároméves német megszállás váltotta fel, de még mielőtt a németek bejöttek volna, a szovjetek 1941 végén nagy arányú tisztogatást hajtottak végre, az észt értelmiség és az egykori vállalkozók, köztisztviselők, parlamenti képviselők, politikusok döntő részét kivégezték, vagy pedig a Szovjetunióba deportálták. A deportáltak kilenczede odaveszett, nagyon kevesen jöttek vissza közülük. A német megszállás idején is kivégezték öt-hatezer embert, köztük mintegy 950 zsidó származású észt állampolgárt. Egyébként Észtor-

Tizenegyedik Dalfesztivál, 1938

niszter aláírt egy titkos paktumot, amelyben a két ország fölosztotta egymás között Európát, Észtországot és Lettországot, később Litvániát is a szovjet érdekszférába utalták. Ennek érvényesítésére a szovjetek ultimátumot intéztek Észtországhoz, és az akkori észt vezetőség úgy gondolta, hogy Észtország ellenállása kilátástalan, és hozzájárult ahhoz, hogy a Szovjetunió katonai támaszpontokat telepítsen Észtországban. A szovjetek aztán 1940-ben megszervezték egy úgynevezett forradalmat is, melynek nyomán az új észt kormány az ország csatlakozását kérte a Szovjetunióhoz. Finnország ugyanakkor nem fogadta el az ultimátumot. Most utólagos okossággal az észtek azt mondják, hogy ha Észtország akkor elég demokratikus lett volna, és a parlamenté lett volna

számban a két világháború között a zsidóknak kulturális autonómiájuk volt, ami, azt hiszem, az akkori világban egyedülálló volt. A Szovjetunió 1944-ben vonult be újra Észtországba, és attól kezdve az ország önálló tagköztársaságként a Szovjetunióhoz tartozott egészen 1991-ig. A szovjet megszállást újabb deportálások követték. A háború alatt az észteket besorozták előbb a szovjet, aztán a német hadseregbe, sokan azonban átszöktek Finnországba, és a finnek oldalán önkéntesként végigharcolták a háborút. 1944-ben visszajöttek, hogy az oroszok ellen harcoljanak, és belőlük meg a német hadseregből dezertált katonákból alakultak meg aztán az „erdei testvéreknek” nevezett partizánegységek, amelyek jelentős gerillaháborút vívtak egészen 1949-ig, de szórványosan

még később is jelen voltak az erdőkben. Az utolsó észtpartizánt 1978-ban lőtték le menekülés közben. Nem adta meg magát, tehát valami hasonló történt, mint a második világháború idején a Csendes-óceáni szigeteken rekedt japánokkal vagy a Franco idején a pincékben bujkáló akkori köztársaságpartiakkal. Ide tartozik még, hogy 1949-ben hajtották végre a kolhozosítást, és ennek sikere érdekében újabb tömeges deportálásra került sor, ekkor legalább 30-40 ezer embert küldtek Szibériába egyetlen éjszaka alatt.

– *A felidézett események az észtpidentitás igen nagy erejéről tanúskodnak.*

– Az észtpidentitás a mai formájában a XIX. század második felében alakult ki. Az 1860-as években meginduló észtpnemzeti mozgalom kultu-

rális mozgalom volt, az észtek olyan gyenge pozícióban voltak, hogy az önállóságról vagy politikai célkitűzésekről nem is álmodhattak, ezért egy nagyarányú kórusmozgalom indult, 1869-ben létrejött az első dalosünnep, amely máig az észtpidentitás egyik fontos hordozója és megmutatója. Minden évben

megtartják, az idén is, ahogy az hagyományosan lenni szokott, 3-400 ezren vettek részt rajta, vagyis az észtek egyharmada. Az észtek egyébként daloló forradalomnak mondják azt a folyamatot, amely 1991-ben végül elvezetett Észtországhoz függetlenségéhez.

Mondhatni, az észtek a hagyományaikból kiindulónan függetlenné énekelték magukat. A XIX. században, amikor politikai szervezetek nem jöhettek létre, az emberek ilyen dalosegyleteken, kórusokon, fúvószenekarokon keresztül kerültek kapcsolatba egymással, és ezeken keresztül terjedtek a nemzeti eszmék is. Nagyjából ekkor alakult ki a balti németek identitása is, amely a szülőföldhöz, a saját történelmi múltához való kötődést hangsúlyozta az 1800-as évek végén jelentkező poroszító törekvésekkel szemben.

Miután Észtország 1991-ben újra függetlenné vált, itt maradt egy körülbelül 3-400 ezres orosz ajkú népesség, amelynek azonban csak kis része tartozik a történelmi orosz kisebbséghez. Ez utóbbit az a mintegy 15 ezer orosz nemzetiségű lakos alkotja, akiknek

az elődei valamikor a XVII. században települtek Észtországba, óhitű oroszok, akik a vallási reform elől menekültek ide.

Az észtpidentitás erejét mutatja, hogy 1991-ben az alkotmányba is bevették, hogy az észtpállam legfőbb célja az észtpkultúra, az észtpnyelv és az észtpidentitás megőrzése. Bő tíz évvel később, mivel az identitás már nincs veszélyben, más problémák kerültek előtérbe. Ma többen beszélnek szociális-gazdasági kérdésekről. Ahogy az elején elmondtam, az észtek eltűrték a sokkterápia hatásait, ma viszont fokozottan előtérbe került a szociális háló megerősítésének és a szociális jóléti állam kiépítésének az igénye. Az identitás kérdése persze továbbra is jelen van. Az uniós csatlakozás elején

sokat beszéltek arról, hogy veszélybe kerül az észtpnyelv és az észtpidentitás. Ugyanazok a viták zajlottak le, mint gondolom, Magyarországon és a többi csatlakozó országban is. Végső kicsengésük az volt, hogy az eddigi tapasztalat szerint a kisebb népek identitása inkább megerősödött az unión belül, s hogy az észtpnyelvnek csak

nő a presztízse, ha az Európai Unió hivatalos nyelvévé válik. Úgyhogy a vitának végül is az volt az eredménye, hogy ha az észtek túlélték a szovjet megszállást, sokkal nehezebb körülmények között, akkor az Európai Unióban nem fenyegeti veszély az észtpidentitást. Az viszont még nagy kérdés, hogy a helyi oroszokban kialakul-e majd egy helyi, mondjuk így, balti orosz identitás, mennyire tudnak majd integrálódni az észtptársadalomba, mennyire fogják ők is az egykori balti németekhez hasonlóan a szülőföldjüknek tekinteni Észtországot. Ez az integrálódási folyamat megkezdődött, de bizonyosan még nemzedékekbe fog telni, amíg ebből a mai, inkább a nyugat-európai vendégmunkásokéhoz hasonló státusból történelmi kisebbséggé válnak Észtországban. Ez nyilván kétirányú folyamat, engedményekre van szükség mind az orosz kisebbség, mind pedig az észtptöbbség és a politika részéről. ■